

Юрій Федорченко

КАНТОВА ТАБЛИЦЯ СУДЖЕНЬ І ВЧЕННЯ ПРО СУДЖЕННЯ В НІМЕЦЬКІЙ ЛОГІЦІ XVIII СТОЛІТТЯ

I

Таблиця суджень лежить в основі Кантової систематики, зокрема Кантової таблиці категорій. Питання повноти останньої так чи інакше приводить до питання повноти таблиці суджень, відтак і до питання її становлення. Розгляд цього становлення потребує з'ясування історико-філософських умов, за яких постала така таблиця, що, в свою чергу, передбачає з'ясування її зв'язку з попередньою логіко-філософською традицією, зокрема зі вченням про судження в німецькій логіці XVIII століття. Саме німецька логічна традиція зазначеного періоду суттєво вплинула на становлення Кантової таблиці суджень.

За вихідну тезу ми візьмемо висловлювання з § 39 «Пролегомен»: «Тут переді мною лежала вже готова, хоча ще й не цілком вільна від недоліків робота логіків, завдяки якій я став спроможний зобразити повну таблицю чистих функцій розсудку....» [AA, Vd. IV, 1911: S. 323]¹. Цей текст доводить, що при побудові таблиці суджень Кант спирався на досвід своїх попередників і сучасників. Таблиця суджень Канта формується в межах німецької метафізичної та логічної традиції. Йдеться, насамперед, про таких філософів і логіків, як Кристіан Вольф, Георг Фридрих Маєр, Александр Готлоб Баумгартен, Герман Самуель Реймарус, Йоган Генріх Ламберт та інших, чий суттєвий вплив на формування Кантових логіко-філософських побудов є безперечним.

Хоч Кант і не залишив закінченої праці з загальної логіки, проте його розуміння логіки увиразнилося не лише в «Критиці чистого розуму» чи «Пролегоменах», але й у численних рефлексіях, примітках до текстів тощо. Вся його спадщина зводиться до текстів лекцій і нотаток на берегах підручника, яким він послуговувався як компендіумом для своїх лекцій. Деякі тексти лекцій Канта з логіки відновлювалися на основі студентських конспектів. Тому ми говоримо не про Кантові логічні твори, а про логічні міркування Канта, видані у IX, XVI та XXIV томах академічного видання його творів, яке розпочалося в 1900 році й триває донині.

© Ю. Федорченко, 2015

¹ Посилання на повне зібрання творів Канта (Gesammelte Schriften «Akademieausgabe») в тексті статті позначаються як AA із зазначенням номера тому, року видання й номера сторінки.

IX том (Берлін, 1923 рік), містить так звану *Логіку Єше*. Як колишній учень Канта (і за ініціативи останнього) Єше підготував текст Кантових лекцій з логіки й опублікував його зі своєю передмовою в 1800 році. Хоча Кант дав згоду на видання, однак до певної міри дистанціювався від цього тексту, що змушує багатьох дослідників сумніватися в його відповідності власним Кантовим поглядам на логіку. Текст Єше є еклетичним поєднанням висловлювань Канта різних періодів творчості, до того ж – поєднанням неповним, що підважує його надійність як джерела для аналізу Кантових логічних поглядів. Однак це не означає, що ми відмовляємося використовувати даний текст.

XVI том (Берлін і Ляйпциг, 1924 рік) видається нам найцікавішим для репрезентації становлення Кантових логічних ідей, зокрема – вчення Канта про судження, а відповідно – і його таблиці суджень. Цей том містить примітки до «Auszug aus der Vernunftlehre» («Витяг зі вчення про розум», Гале, 1752), твору професора університету в Гале Георга Фридриха Маєра (1718–1777), зроблені на берегах особистого примірника Канта [Meier, 1752].

XXIV том (Берлін, 1966 рік), містить студентські конспекти Кантових лекцій з логіки. Ці конспекти стосуються різних періодів і поєднані в так звані *Логіки Бломберга й Філіпі* (конспекти лекцій сімдесятих років), *Віденську логіку й Логіку Пеліца* (конспекти лекцій початку вісімдесятих років), *Логіку Бузольта й Логіку Дон-Вундлаккена* (конспекти лекцій дев'яностих років). У порівнянні з *Логікою Єше* ці «логіки» мають ту перевагу, що кожна з них стосується якогось конкретного періоду.

Насамперед і здебільшого ми хочемо з'ясувати вплив Маєрового «Витягу зі вчення про розум» на Кантове вчення про судження, зокрема на таблицю суджень. Чому нас цікавить саме Маєр і чому саме зазначений його твір?

Справа в тому, що в німецьких університетах XVIII ст. викладач мусив читати курс лекцій, спираючись на авторитетний підручник у відповідній царині. Кант обрав за такий підручник Маєрів «Витяг...». Ця невеличка книжка (1-ше вид. 1732 р., 2-ге вид. 1752 р., Гале) має 155 сторінок і складається з чотирьох частин (563 параграфи). Для своїх лекцій з логіки Кант використовував її протягом сорока років. За повідомленням Єше [Kant, 1923: S. 3] – від 1765 року, але це твердження помилкове (до певної міри його повторюють і видавці логіки Єше російською [Кант, 1980: с. 653]).

Ми маємо два свідчення самого Канта, згідно з якими він почав читати курс за Маєром значно раніше, можливо й із першого року своєї викладацької роботи в Кенігсберзькому університеті. Перше міститься наприкінці невеличкої праці 1759 року «Досвід деяких міркувань про оптимізм магістра Імануеля Канта з одночасним повідомленням про його лекції на наступне півріччя» («Versuch einiger Betrachtungen über den Optimismus von M. Immanuel Kant, wodurch er zugleich seine Vorlesungen auf das bevorstehende halbe Jahr ankündigt»). Кант повідомляє: «У наступному півріччі я, за своєю звичкою, буду викладати логіку за Маєром...» [Kant, 1912: S. 35]. Щоби щось увійшло у звичку, потрібен чималий час, а це дає нам підстави обґрунтовано припускати, що Кант чи не від початку своєї педагогічної діяльності в Кенігсберзькому університеті, тобто від 1755 року, викладав логіку саме за Маєром.

Друге свідчення знаходимо в «Повідомленні про розклад лекцій на зимове півріччя 1765–1766 р.» («M. Immanuel Kants Nachricht von der Einrichtung seiner Vorlesungen in dem Winterhalbjahre von 1765–1766»). Мабузь, Єше у своєму

помилковому твердженні спирається саме на це «Повідомлення...». Зупиняючись на поясненні двох видів логіки, Кант зазначає там, що він викладає логіку першого виду, тобто логіку як критику та одночасно як приписи здорового глузду. Таку логіку він розглядає як пропедевтику до філософії. Кант зазначає: «Я викладаю логіку першого виду, і до того ж за підручником професора Маєра, бо він має ті ж наміри, що й я (...weil dieser die Grenzen der jetzt gedachten Absichten wohl vor Augen hat...)» [Kant, 1912: S. 310–311]. Ту обставину, що Кант навіть на початку 90-х років продовжує викладати логіку за підручником Маєра, підтверджує лист Людвіга Генріха Якоба до Канта від 10.05.1791, де зазначено: «...я знаю, що Ви до цього часу викладаєте за Маєром і Баумгартеном...» [Kant, 1922: S. 257].

І хоча Кант далеко не завжди у своїх лекціях тримався букви вчення Маєра, все ж красномовним є той факт, що Кантові нотатки на берегах книги Маєра значно перевершують за обсягом саму цю книгу. Це доводить, що Кант десятиліттями вів з Маєром заочну дискусію. Норберт Гінске вважає, що саме Маєр справив вирішальний вплив на термінологічні ресурси критичної філософії Канта. Багато цікавих зауважень щодо впливу Маєра на Канта можна відшукати на сторінках книги Гінске «Між Просвітництвом і критикою розуму», присвяченої корпусові текстів Канта з логіки. Цей автор вважає, що поява в тексті «Критики чистого розуму» (далі – КЧР) багатьох латинських термінів зумовлена саме Маєровим впливом. Йдеться про терміни *amphibolia*, *analysis*, *antithesis*, *paralogismus* тощо, які стали для Канта звичними за двадцять п'ять років викладання.

Розглядаючи вплив німецької логіки на формування таблиці суджень Канта також слід брати до уваги праці «*Philosophia rationalis sive Logica*» («Рациональна філософія або логіка», 1728), твір Кристіана Вольфа² (1679–1754), професора університетів Гале й Марбурга; «*Die Vernunftlehre als eine Anweisung zum richtigen Gebrauche der Vernunft*» («Вчення про розум як настанова для правильного використання розуму», 1756), твір Германа Самуєля Реймаруса³; «*Acroasis Logica*» («Лекції з логіки», 1761), твір Александра Готлоба Баумгартена (1714–1762), професора університету Франкфурта на Майні⁴; «*Neuen Organon*» («Новий Органон», 1764), твір відомого німецького математика й філософа Йогана Генріха Ламберта (1728–1777)⁵ та інші, зокрема праці Фридриха Кристіана Баумейстера⁶ й Кристіана Томазіуса⁷.

У своєму дослідженні щойно зазначених творів ми спиралися на низку праць: «Судження і категорії. Критичні студії з Кантової трансцендентальної філософії», дисертаційне дослідження Полікарпа Гаука [Hauk, 1903]; «Кантова систематика як

² Wolff, Ch. *Philosophia rationalis sive logica: methodo scientifica pertractata et ad usum scientiarum atque vitae aptata præmittitur discursus præliminaris de philosophia in genere*. Francofurti & Lipsiæ: Prostat in Officina Libraria Rengeriana, 1728, 16 + 866 + 16 p.

³ Reimarus, H.S. *Die Vernunftlehre, als eine Anweisung zum richtigen Gebrauche der Vernunft in der Erkenntniss der Wahrheit : aus zwoen ganz natürllichen Regeln der Einstimmung und des Widerspruchs* Hamburg: Johann Carl Bohn, 1756, 22 + 493 S.

⁴ Baumgarten, A.G. *Acroasis logica*: in Christianum L.B. de Wolff. *Halae Magdeburgicae*: Hemmerde, 1761, 6 + 208 + 10 p.

⁵ Lambert, J.H. *Neues Organon oder Gedanken über die Erforschung und Bezeichnung des Wahren und dessen Unterscheidung vom Irrthum und Schein*. Leipzig: Johann Wendler, 1764, Bd. I–II.

⁶ Baumeister F. Ch. *Institutiones philosophiae rationalis methodo Wolfii conscriptae*. Vetembergæ: Sumtibus Io. Ioachimi Ahlfeldii, 1742, 12 + 368 + 10 p.

⁷ Thomasius, Ch. *Einleitung zu der Vernunft-Lehre*. Halle: Christoph Salfeld, 1691, 8 + 310 S.

системоутворюючий фактор» Еріха Адікеса [Adickes, 1887]; «Кантове обґрунтування “німецької філософії”: Кантова трансцендентальна логіка, критика її обґрунтування» Магдалени Ебі [Aebi, 1984] та інші.

II

Щоби адекватно пояснити становлення Кантової таблиці суджень важливо з'ясувати багаторічні Кантові пошуки адекватного поняття судження, яке б виражало його власне розуміння цього феномену. Ми виходимо з того, що трансформація Кантової таблиці суджень відбувалася паралельно з трансформацією чи пошуком поняття судження. Цікавим у цьому контексті видається аналіз Кантових нотаток на берегах Маєрського «Витягу...». Як нам видається, довгий шлях Кантових пошуків адекватного поняття судження розпочався з визначення судження Маєром у § 292 «Витягу...»: «Судження є уявленням логічного відношення кількох понять...» («Ein Urtheil (iudicium) ist eine Vorstellung eines logischen Verhältnisses einiger Begriffe...») [Meier, 1752: S. 81]. Саме це поняття судження Кант критикує в § 19 Трансцендентальної Аналітики КЧР: «Я ніколи не міг задовольнитися тим роз'ясненням, яке логіки дають щодо судження як такого, кажучи, що судження є уявленням про відношення між двома поняттями (es ist ... die Vorstellung eines Verhältnisses zwischen zwei Begriffen)» [AA, Bd. III, 1911: S. 113].

Порівняння цих двох визначень дозволяє стверджувати, що Кант, говорячи про свою незгоду з певним визначенням судження, має на увазі саме Маєрське. А от щодо фрази, що він «ніколи не міг задовольнитися» цим поняттям, то в Кантових нотатках до тексту Маєра вона знаходить як підтвердження, так і заперечення. Взагалі дещо дивує та кількість спроб визначити судження, яку Кант здійснив на берегах лише однієї 81 сторінки тексту Маєра. Складається враження, ніби визначити його – одне з головних логіко-філософських завдань Канта. Мабуть, визначенню жодного іншого поняття філософ не приділив навіть порівняної уваги. На згаданій сторінці міститься принаймні 14 варіантів дефініції судження. І це нотатки лише на одній сторінці, яка містить Маєрову дефініцію судження! Відштовхуючись від останньої, Кант крок за кроком переосмислює кожен власну дефініцію. Варто тут згадати про Кантове висловлювання у передмові до «Метафізичних начал природознавства» щодо достатності строго визначеної дефініції судження для здійснення дедукції категорій [AA, Bd. IV, 1911: S. 476].

Справді, якщо ми говоримо про таблицю суджень, то важливо розуміти саму природу судження як такого, адже без цього розуміння згадана таблиця втрачає сенс. Іншими словами, від того, як ми розуміємо судження, залежить те, яку саме таблицю суджень ми будемо, тобто те, які форми суджень ми включаємо до такої таблиці.

Немає сенсу наводити геть усі Кантові дефініції судження, досить лише вказати на ключові, що демонструють певний етап Кантового поступу до відомої дефініції судження в § 19 КЧР.

На цьому шляху, всупереч сказаному ним у КЧР, Кант тривалий час розглядає судження саме як відношення понять. Рефлексія 3044: «Судження є відношенням підпорядкування понять одне одному» [Kant, 1924: S. 629]. В такому визначенні ми бачимо два моменти. По-перше, Кант розуміє судження як відношення саме понять. По-друге, Кант визначає судження через призму логічного моменту відношення. З його текстів можна навести й інші приклади зумовленості визначення судження моментом відношення. Це дає підстави говорити про домінування моменту відношення. Рефлексія 3053: «Судження є свідомістю того, що одне поняття

міститься під іншим поняттям або як його предикат, або як його основа (Grund), або як член його поділу. Це є матерія судження взагалі. Формою є кількість, якість, відношення, модальність» [Kant, 1924: S. 633]. Як бачимо, Кант фактично узгоджує тут визначення судження з моментом відношення. Кожна форма судження структурно зумовлена моментом відношення (за Кантом, «матерією судження»).

Порівнявши дефініції судження в Канта та Маєра, можемо констатувати, що останній визначав судження швидше через призму логічної якості, натомість Кант – швидше через призму логічного відношення (Relation), яке в КЧР перетворюється на трансцендентальне відношення даного знання (в тому числі й будь-якої логічної константи) до об'єктивної єдності апперцепції. Тому Кант спочатку визначається зі судженнями відношення, а вже потім – з іншими моментами суджень.

У цьому контексті можна говорити про впливи, яких Кант зазнав від Маєра та Реймаруса. Маєр виходить з дефініції судження через призму якості, Реймарус – відношення.

У КЧР помітно, що Кант взагалі надає особливого значення категоріям, судженням і особливо основоположенням відношення. В Кантовій дефініції судження з § 19 КЧР вирішальним теж є вплив саме моменту відношення.

Водночас слід констатувати, що варіативність Кантових визначень судження на сторінках тексту Маєра може бути, поміж іншого, пояснена зумовленістю різних варіантів визначень різними логічними моментами. Зокрема – моментами якості та відношення, що зумовлювали те чи те визначення. Отже, ця варіативність виражає як, з одного боку, вплив вольфівської традиції на Канта, так і, з іншого, Кантів відхід від цієї традиції. Хоча слід ще раз відзначити, що в Кантових дефініціях судження панівною є зумовленість моментом відношення.

III

У § 9 Трансцендентальної Аналітики КЧР Кант, не називаючи імен, заочно дискутує щодо таблиці суджень зі своїми попередниками та сучасниками: Вольфом, Маєром, Ламбертом та інш. Він усвідомлює, що в складеній ним таблиці застосовано поділ, не схожий на усталені тогочасні зразки. Але ця відмінність, за Кантом, є не надто суттєвою [AA, Bd. III, 1911: S. 87], з чим погоджується й Ерих Адікес [Adickes, 1887: S. 32].

Розпочнемо розгляд Кантової таблиці з найпершого поділу суджень, за кількістю, та порівняємо його з логічними стандартами середини XVIII ст. Слід нагадати, що для німецької логіки XVIII століття (яку можна назвати вольфівською, або, як висловлюється Петер Шульте, інтенціональною⁸) такий початок традиційним не був. В інтенціональній логіці школи Вольфа квантитативний аспект для суті судження є вторинним, натомість Кант 1781 року розпочинає свою таблицю саме зі суджень кількості, тим засвідчуючи своє відхилення від вольфівської традиції.

1. Судження за кількістю. Кант поділяє їх на загальні, часткові та одиничні. У контексті цього поділу він погоджується, що в умовиводі одиничне судження не відрізняється від загального, адже в обох предикат відноситься до суб'єкта без

⁸ Саме такою логіка Канта, за Шульте [Schulthess, 1981: S. 70], і була до кінця 60-х років XVIII століття.

винятку. Але якщо порівняти одиничне й загальне судження як знання, за величиною, то вони відносяться одне до одного як одиниця до нескінченності. З огляду на це Кант вважає, що одиничне судження заслуговує на окреме місце в повній таблиці моментів мислення взагалі. Нагадаємо, що в Канта як у таблиці суджень, так і в таблиці категорій кожна окрема логічна константа перебуває щодо іншої константи даної групи у відношенні координації, а не субординації. На це важливо звернути увагу, оскільки Маєр пропонує схожий поділ у § 301 «Auszug aus der Vernunftlehre». Але в Маєра ми бачимо певну відмінність від Кантового підходу. Маєр спочатку виокремлює дві однорівневі форми судження, що перебувають у відношенні координації: одиничну (*iudicia singularia*) і загальну (*iudicia communia*), а в останній, у свою чергу, ще два підпорядковані види суджень: часткове (*particulare*) й універсальне (*universale*).

Тобто Маєрів поділ суджень за кількістю містить момент координації та субординації, Кантів – лише координацію. Гаук наголошує, що в цьому питанні підхід Баумгартена (див. «*Acroasia Logica*», §§ 220-224) подібний до підходу Маєра [Hauk, 1903: S. 4]. Вольф, як і Кант, вдається до трьохчастинного поділу суджень, стверджуючи, що суб'єктом судження є або рід, або вид, або індивідуум (*Subiectum propositionis vel est genus quodam vel species vel individuum*). Мабуть, тут резонним було би таке запитання Гаука: «наскільки рід (*genus*), вид (*species*), індивідуум (*individuum*) відповідають виразам, що їх обрав Кант» [Hauk, 1903: S. 4]. Питання щодо термінології має тут сенс хоча тому, що Кант, на відміну від Маєра, як правило, не вживає поняття *iudicium universale*, а лише *iudicia communia*. Для Канта ці поняття явно синонімічні, тоді як для Маєра обсяг першого менший від обсягу другого. Принаймні так впливає зі спрямованості Кантових і Маєрових міркувань.

Найсуттєвішу відмінність бачимо між підходами Канта й Ламберта. Ламберт ділить судження за кількістю виключно на загальні та часткові. Є підстави вважати, що зауваження стосовно одиничного судження в § 9 Трансцендентальної Аналітики КЧР є передовсім прихованою заочною дискусією саме з Ламбертом⁹. Взагалі слід зазначити, що кантознавці, беручи до уваги листи самого Канта, не завжди враховують вплив листів інших осіб на становлення Кантової філософії. Відмінність між Кантом і Ламбертом щодо поділу суджень, на наш погляд, є вельми важливою.

Відомо, що поділ суджень на загальні (*universales*), часткові (*particulares*) та одиничні (*singulares*) пропонував Баумгартен (*Acroasis Logica*, §§ 135-143). Подібного поділу дотримувався й Томазіус (*Einleitung in die Vernunftlehre*, S. 179). Тож не можна говорити, що поділ Канта був новаторським чи істотно відмінним від логічної традиції, що існувала на той час в Німеччині. Інша справа, що Кантові підстави для виокремлення одиничного судження в повній таблиці суджень були не стільки формально-логічними, скільки трансцендентально-логічними. Саме в цьому полягає справжня новизна підходу Канта, але лише в цьому. Тобто Кант пропонує в даному випадку не стільки нові результати, скільки новий шлях для побудови таблиці суджень, в даному випадку – шлях складання повного переліку суджень кількості.

⁹ Ідеї Ламберта були для Канта вельми важливими. Наприклад, в 1770 році Кант дуже очікував саме на висновок Ламберта щодо своєї дисертації, примірник якої навіть надіслав останньому через Герца. Кант був добре знайомий з виданим за шість років до захисту його дисертації Ламбертовим «Новим Органом». Деякі листи Ламберта (наприклад, від 03.02.1766) до Канта можна взагалі розглядати як невеличкі наукові трактати. В листі до Канта від 13.10.1770 Ламберт дав розлогий аналіз дисертації свого адресата.

2. Судження за якістю. Кант поділяє їх на стверджувальні, заперечні та нескінченні, наголошуючи на тому, що в трансцендентальній логіці слід відрізнити нескінченне судження від стверджувального, хоча в логіці загальній нескінченні судження цілком правильно зараховуються до стверджувальних. Це зауваження ще раз дає відповідь на питання про характер самої таблиці суджень. Така таблиця не є таблицею суджень формальної логіки. До Канта в німецькій логічній традиції тема якості суджень традиційно обговорювалася перед темою їхньої кількості. Наприклад, Вольф про кількість суджень починає говорити у § 241 «*Philosophia rationalis sive Logica*», а про якість – вже в § 204. Аналогічна ситуація в Маєра: в «*Auszug aus der Vernunftlehre*» про якість йдеться в §§ 294-296, про кількість – лише в § 301. Розглядаючи кількість суджень перед їхньою якістю, Кант, так би мовити, повертається до аристотелівської логічної традиції, що виходить з «Категорій», де категорія кількості розглядається одразу після категорії сутності та перед категорією якості. Про три види суджень якості як самостійні згадує Вольф: про стверджувальні та заперечні йдеться в § 204, а про нескінченні – у § 209 вказаної вище праці (але в так званій «німецькій логіці» він навіть не згадує про нескінченні судження). Баумгартен, Маєр і Реймарус говорять про нескінченне судження, однак зводять його до стверджувального. Томзіус і Ламберт навіть не згадують про нескінченні судження.

Особливий інтерес для нас, звісно, має позиція Маєра та її вплив на позицію Канта. У нас є підстави вважати, що спочатку в Кантовій таблиці судження якості були лише двох видів: стверджувальні й заперечні, принаймні про це свідчить фрагмент з рукописної спадщини Канта. У фрагменті, який відноситься до 1775 року, Кант перераховує всі види суджень, які він згодом подасть у відповідній таблиці з КЧР, окрім нескінченного судження. І в цьому ми також вбачаємо вплив саме Маєра. Маєр у § 294 «Витягу з вчення про розум» говорить, що «якість судження (*qualitas iudicii*) полягає в їх ствердженні й запереченні (*Die Beschaffenheit der Urtheile (qualitas iudicii) besteht in ihrer Bejahung und Verneinung*)» [Meier, 1752: § 294]. Тобто, за Маєром, сутності судження стосуються лише ствердження й заперечення. Маєр говорить лише про якісну властивість судження як такого, кількісна ж характеристика стосується лише суб'єкта, а не судження як такого.

Цей параграф важливий для нас також і через те, що Маєр згадує в ньому про нескінченні судження як про різновид суджень стверджувальних. Маєр демонструє дещо інше розуміння нескінченного судження, ніж Кант. Можна сказати, що Маєр визначає нескінченне судження (*iudicium infinitum*) дещо повніше. Так, він вважає, що останнє є таким стверджувальним судженням (*iudicium affirmans*), в якому має місце заперечення або суб'єкта, або предиката, або суб'єкта та предиката одночасно, якщо при цьому не заперечується зв'язка (*Verbindungsbegriff*). Маєр стверджує, що будь-яке заперечне судження можна перетворити на стверджувальне, перетворивши заперечення зв'язки на заперечення предиката. Наприклад, заперечне судження «душа не є смертною» (*die Seele ist nicht sterblich*) можна, згідно з Маєром, перетворити на стверджувальне «душа є чимось нескорним» (*die Seele ist unsterblich*). Цікаво, що Кант запозичує в Маєра навіть ці два приклади. Як зазначалося, саме нескінченне судження Кант тлумачить дещо відмінно від Маєра. На відміну від останнього, Кант говорить лише про те, що в нескінченному судженні має місце заперечення предиката, натомість, за Маєром, у нескінченному судженні може заперечуватися як суб'єкт, так і предикат.

Можливість заперечення як окремо суб'єкта чи предиката, так і суб'єкта й предиката одночасно становить вельми цікавий момент Маєрового розуміння природи нескінченного судження. Маєр говорить тут як про кожну складову судження, так і про судження в цілому. Натомість, щодо суджень за кількістю він говорить лише про суб'єкт, хоча згадує й про предикат, але не про судження як таке. Отже, якісна властивість стосується судження як такого, кількісна ж – лише суб'єкта судження. У цьому контексті можна запитати: випадково Кант дає обмежене (в порівнянні з Маєром) визначення нескінченного судження чи таке обмеження було зумовлене покладанням в основу судження моменту відношення? Ми схилиємося до другої альтернативи. Показовою є й та обставина, що у своєму переліку видів суджень 1775 року Кант починає саме зі суджень якості, а не кількості. Це є також певним прикладом Маєрового впливу на Канта в той час (середина 70-х років), а через Маєра – вольфівської традиції взагалі.

Введення Кантом нескінченного судження як цілком самостійного елементу в повну таблицю суджень загалом суперечить попередній німецькій логічній традиції (незначним винятком тут є лише вчення Вольфа). Але саме по собі поняття нескінченного судження було добре відоме цій традиції, а його поява в таблиці суджень була, як висловився Кант, незначним відхиленням від прийнятої в ті часи логічної техніки. Гаук вважав, що Кант спрямовує своє обґрунтування нескінченного судження саме проти Ламберта, в якого про ці судження навіть не згадано, хоча таке згадування було традиційним для німецької логіки XVIII ст. [Hauk, 1903: S. 6].

3. Судження за відношенням. Кант поділяє їх на категоричні, гіпотетичні та диз'юнктивні. Як вважає Адікес, Кант цілком по-новому розуміє цей тип суджень. Таке поєднання не мало аналогів у попередній німецькій логічній традиції. Водночас виникає запитання: чому лише два види складних суджень, гіпотетичне й диз'юнктивне, включені Кантом до таблиці під титулом відношення? Якщо у випадку суджень кількості та якості він пояснює, чому залучає до таблиці додаткові види суджень, то й у випадку з судженнями відношення мав би пояснити відсутність деяких суджень під титулом суджень відношення. Однак Кант цього не пояснює, обмежуючись лише викладом загального підходу, згідно з яким він обирає судження, і залишаючи без коментарів, чому те чи інше судження не потрапляє до його таблиці. Загальне пояснення щодо суджень відношення таке: обрані судження відповідають всім можливим видам відношень мислення, які можуть існувати в судженні. Йдеться про: а) відношення суб'єкта до предиката, б) відношення підстави до наслідку, в) відношення розподіленого знання й усіх членів поділу між собою. Спробуємо прояснити історико-філософські передумови Кантового вибору суджень відношення.

Запропоновані Кантом форми суджень за відношенням раніше традиційно протиставлялися по лінії простих і складних суджень. Наприклад, Вольф розрізняє прості й складні судження. Зіставляючи, насамперед, категоричні й гіпотетичні судження, він все ж не об'єднує їх під однією назвою. До складних Вольф відносить копулятивні й диз'юнктивні судження. Баумгартен протиставляє прості й складні судження, до останніх він зараховує, окрім копулятивного та диз'юнктивного, ще *adversativea*, *causales*, *relativea*. На думку Гаука, Маєр дещо спрощує позицію Баумгартена й наближається до позиції Канта [Hauk, 1903: S. 8]. У Маєровому

«Витягу з учення про розум» ми не знайшли жодного згадування про категоричне судження. У цій праці, можливо, дефініції судження як такого в § 292 і категоричного судження навіть не розрізнені. Лише цим ми можемо пояснити відсутність спеціального визначення категоричного судження. Можна погодитися з думкою Гаука про те, що Кант визначає гіпотетичне судження так само, як і Маєр, пояснення ж диз'юнктивного судження, навпаки, розробляє більш широко [Hauk, 1903: S. 9]. Баумейстер категоричне судження розглядає як просте, а до складних зараховує гіпотетичні, диз'юнктивні та копулятивні судження. Подібного поділу складних суджень дотримувався й Ламберт. Тож можна погодитися, що Кант під титулом відношення поєднав форми судження, які раніше логіки таким чином не поєднували. Ці судження лише протиставлялися одне одному як прості й складні, не більше. Кант поєднав у одну групу прості й складні судження, при цьому обмежившись тільки двома видами складних суджень: гіпотетичними і диз'юнктивними. Про копулятивні судження Кант не згадує, на відміну від більшості логічних вчень того часу. Не слід забувати, що крім трьох видів зазначених нами складних суджень у традиції згадуються такі види складних суджень як дискретивні та релятивні. Також слід згадати про кон'юнктивні судження, які напевно не слід ототожнювати з копулятивними. Отже, Кантів підхід до класифікації суджень відношення можна вважати цілком новим.

Але існує один виняток, якого не врахував у часто цитованій сьогодні статті «Передумови Кантової таблиці суджень у логіці XVIII століття» Джорджіо Тонеллі. На цю лауну вказав Петер Шультес у критичних зауваженнях щодо зазначеної статті. Виняток становить Реймарус, який ще до Канта розглядав гіпотетичне й диз'юнктивне судження з точки зору відношення. Але цей розгляд стосується лише двох вказаних видів суджень і не включає категоричне судження. Саме це відрізняє позицію Реймаруса від Кантової. Шультес вказує також на цікавий факт, який, на його думку, свідчить про Реймарусів вплив на Канта. Приватна Кантова бібліотека містила лише три курси з логіки: Крузіуса, Корвіуса та Реймаруса (не було навіть логіки Вольфа). Нагадаємо, що «Витяг зі вчення про розум» Георга Маєра Кант використовував як компендіум для своїх лекцій з логіки протягом всіх років викладання. Логіка Реймаруса у XVIII столітті була дуже популярною, свідченням чого є щонайменше шість перевидань. Шультес вказує також, що саме Реймарусова позиція була в багатьох питаннях виходом за межі школи Вольфа. Наприклад, Реймарус не зводив, на відміну від Вольфа, гіпотетичне судження до категоричного, оскільки формою гіпотетичного судження є слідування [Schulthess, 1981: S. 44]. В цілому Шультес дуже високо оцінює вплив Реймаруса на Канта. Можливий вплив позиції Реймаруса щодо гіпотетичного й диз'юнктивного судження на формування Кантової таблиці суджень вказує також і Магдалена Ебі [Aebi, 1984: S. 148].

Окремо варто розглянути питання про відсутність у Кантовій таблиці копулятивного судження, яке фігурує в більшості логік того часу. У текстах Канта майже неможливо зустріти це поняття. Нам вдалося відшукати одне згадування про нього: у XVI томі академічного видання, в примітці до того місця Маєрового «Витягу...», де цей автор єдиний раз згадує про копулятивне судження як складне. Але Маєр не зупиняється на роз'ясненні цього виду суджень, хоча дає роз'яснення і щодо гіпотетичного, і щодо диз'юнктивного. Текст Маєра щодо копулятивного судження взагалі виглядає дещо двозначним. Його можна, з одного боку, прочитати так, ніби «складне судження» – синонім «копулятивного судження», з іншого, – ніби копуля-

тивне судження – різновид складного судження. Кантова примітка свідчить про прочитання цього фрагменту маєрівського тексту в другому сенсі. Кантова примітка подається в XVI томі так:

«Zusammengesetzte Urtheile:

1. copulation: durch ein subject zwei praedicate oder umgekehrt

2. der consequenz: conditionale

3. der opposition und conjunction zusammen: disjunctive» [Kant, 1924: S. 652].

З цього фрагменту чітко видно, що Кант розглядав копулятивне судження (copulation), разом з гіпотетичним (consequenz) та диз'юнктивним (disjunctive), як різновид складного судження (zusammengesetzte Urtheile). Цей фрагмент засвідчує, що Кант не лише усвідомлював можливість розглядати копулятивне судження як повноцінний різновид складного судження, але й розрізняв копуляцію і кон'юнкцію. Чому ж він в подальшому відмовився від розгляду копулятивного судження як самостійного різновиду складного судження? Невже це сталося, як інколи закидають, через прагнення зберегти симетрію таблиці? Слідом за Паулем Натерером [Natterer, 2003: S. 61], ми вважаємо, що відсутність копулятивного судження в Кантовій таблиці зумовлена Ламбертовим впливом. Ламберт вбачав у копулятивних судженнях не функціональні, а лише агрегатні єдності.

Однак Ламбертів вплив у цьому питанні не варто переоцінювати. Ламберт не пов'язував функціональні єдності з теорією предмета, оскільки не мав такої теорії. Для Канта ж теорія судження пов'язана саме з теорією предмета. Власне, це узгоджується з Кантовим розумінням природи судження вже в § 9 Трансцендентальної Аналітики КЧР. Кант там говорить про форми судження через логічні функції в судженні, які є особливими функціональними єдностями: «Судження є функціями єдності» (§ 10). Через такі функціональні єдності в судженні конститується предмет. Кантів вибір форм судження визначається теорією предмета. Не вбачаючи в копулятивному судженні функціональної (конститутивної) єдності, Кант не включив його до своєї таблиці, зумовленої теорією предмета як складової трансцендентальної логіки.

4. Судження за модальністю. Кант ділить їх на проблематичні, асерторичні та аподиктичні, які виражають відповідно можливість, дійсність та необхідність. У німецькій логічній традиції модальність суджень розглядали далеко не завжди, а тому далеко не завжди поділяли судження за модальністю. Цього не роблять, наприклад, Вольф і Реймарус. Але в Баумгартена, Баумейстера й Томазіуса йдеться про чотири форми модальності: необхідність, випадковість (contingit), можливість і неможливість. Маєр говорить про модальність, однак не перераховує всі її види, згадуючи лише про необхідність та випадковість.

Попередником Кантового розуміння модальності судження був Ламберт, який запропонував три форми модальності: можливість, дійсність, необхідність та їх протилежності. Томас Гофман бачить попередниками Канта в цьому питанні Крузіуса й Ламберта [Hoffmann, 1991: S. 215]. Тонеллі вказує, що Кант надав нової форми вчення Маєра й Ламберта про відношення та модальність [Tonelli, 1966: S. 157], поєднавши їхні елементи з власними ідеями. Але нас передовсім цікавить все ж заочна дискусія між Маєром і Кантом щодо розуміння модальності судження. На цю заочну дискусію нашу увагу звернув саме Гофман. Насамперед слід зважити на § 309 Маєрового «Витягу...»: «уявлення виду і способу того, як предикат нале-

жить чи не належить суб'єктові, є визначенням і запереченням поняття зв'язки. Судження або має таке визначення або ні. В першому випадку воно є нечистим (*iudicium modale, modificatum, complexum qua sorulam*), а в другому – чистим (*iudicium purum*) [Meier, 1752: S. 87]. Згідно з коментарем Гофмана, Маєр розуміє модальне судження як таке, що містить два судження, одне з яких представляє об'єктивну предикацію, а інше оцінює цю предикацію [Hoffmann, 1991: S. 214]. Власне, в цьому Маєр і вбачає нечистоту такого виду судження. Кант у примітці на берегах Маєрового тексту залишив зауваження (R3111): «Без модальності судження неможливе, відповідно модальне судження не є нечистим» [Kant, 1924: S. 663]. Іншими словами, модальні судження, поряд з іншими, мають бути включені до таблиці суджень.

Завершимо наш розгляд модальності суджень кількома заувагами. По-перше, слід нагадати, що саме Кантові приписується запровадження терміна «асерторичне судження». По-друге, Кант у різних рефлексіях перераховує титули суджень не в однаковій послідовності. Він іноді ставить на перше місце судження за якістю, іноді – за відношенням, іноді – за кількістю, але останніми завжди вказує судження за модальністю. По-третє, роз'яснення суджень за модальністю в Канта тісно пов'язане з роз'ясненням суджень за відношенням. Між судженнями за модальністю й за відношеннями встановлюється певна відповідність шляхом узгодження того чи того виду судження з тим чи тим логічним законом. Наприклад, диз'юнктивне й аподиктичне судження виражаються через основоположення виключення третього. Таке узгодження розглядатиметься Кантом як один зі способів отримання таблиці категорій.

Підсумовуючи, маємо зазначити:

1. Становлення Кантового вчення про судження, а відтак і розбудова таблиці суджень відбувалися на ґрунті вольфівської філософської традиції й поставали як поступове відмежування від неї. Водночас Кант вперше пропонує не лише таблицю суджень як таку, але й рефлексію щодо можливості такої таблиці. Звісно, і в Кантових попередників є у деякий спосіб упорядковані таблиці суджень, проте ми не виявили в них спроб обґрунтувати повноту цих таблиць.

2. Кантова таблиця суджень значною мірою зумовлена вимогами трансцендентальної логіки й тому не може розглядатися як формальнологічна.

3. Трансформація Кантової таблиці суджень відбувалася паралельно зі спробами адекватно визначити поняття судження. Але остаточна версія поняття судження (§ 19 Аналітики понять КЧР) склалася вже після створення Кантом остаточної таблиці суджень.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Кант (1980): Кант, И. Трактаты и письма. Москва: Наука, 1980, 709 с.
- Хинске (2007): Хинске, Н. Между Просвещением и критикой разума: этюды о корпусе логических работ Канта. Москва: Культурная революция, 2007, 217 с.
- AA (1911a): Kant, I. *Gesammelte Schriften*. Bd. III: *Kritik der reinen Vernunft* (Nachd. d. 2. Aufl. 1787). Berlin: Reimer, 1911, 594 S.
- AA (1911b): Kant, I. *Gesammelte Schriften*. Bd. IV: *Kritik der reinen Vernunft* (Aufl. 1781). *Prolegomena. Grundlegung zur Metaphysik Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*. Berlin: Reimer, 1911, 665 S.

- AA (1912): Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. II: Vorkritische Schriften II. 1757– 1777. Berlin: Reimer, 1912, 526 S.
- AA (1922): Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. XI: Briefwechsel 1789 – 1794. Berlin und Leipzig: Reimer, 1922, 536 S.
- AA (1923): Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. IX: Logik. Physische Geographie. Pädagogik. Berlin: Reimer, 1923, 572 S.
- AA (1924): Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. XVI: Logik. Berlin und Leipzig: Reimer, 1924, 875 S.
- Adickes (1887): Adickes, E. Kants Systematik als systembildender Faktor. Berlin: Mayer & Müller, 1887, 174 S.
- Aebi (1984): Aebi, M. Kants Begründung der «deutschen Philosophie»: Kants transzendente Logik, Kritik der ihrer Begründung. Hildesheim: Georg Olms, 1984, 525 S.
- Hauk (1903): Hauk, P. Urteile und Kategorien. Eine kritische Studie zu Kants transzendentaler Logik. Inaugural-Dissertation. Straßburg: Du Mont-Schauberg, 1903, 106 S.
- Hoffmann (1991): Hoffmann, T. S. Modalität, Individualität und das Prinzip der Philosophie nach Kant und Hegel. Berlin, New York: de Gruyter, 1991, 358 S.
- Meier (1752): Meier, G.F. Auszug aus der Vernunftlehre. Halle: J.J. Gebauer, 1752, 155 S.
- Natterer (2003): Natterer, P. Systematischer Kommentar zu Kritik der reinen Vernunft. Berlin, New York: de Gruyter, 2003, 826 S.
- Schulthess (1981): Schulthess, P. Relation und Funktion: Eine systematische und entwicklungs-geschichtliche Untersuchung zur theoretischen Philosophie Kants. Berlin, New York: de Gruyter, 1981, 339 S.
- Tonelli (1966): Tonelli, G. «Die Voraussetzungen zur Kantischen Urteilstafel in der Logik des 18 Jahrhunderts». In: *Kritik und Metaphysik. Studien*. Hrsg. v. F. Kaulbach u. J. Ritter. Berlin: de Gruyter, 1966, S. 134–158.

Стаття одержана редакцією 14.06.2014

REFERENCES

- Adickes, E. Kants Systematik als systembildender Faktor. Berlin: Mayer & Müller, 1887, 174 S. [= Adickes, 1887]
- Aebi, M. Kants Begründung der «deutschen Philosophie»: Kants transzendente Logik, Kritik der ihrer Begründung. Hildesheim: Georg Olms, 1984, 525 S. [= Aebi, 1984]
- Hauk, P. Urteile und Kategorien. Eine kritische Studie zu Kants transzendentaler Logik. Inaugural-Dissertation. Straßburg: Du Mont-Schauberg, 1903, 106 S. [= Hauk, 1903]
- Hinske, N. Between Enlightenment and Critics of Reason: Sketches on Corpus of Logical Works by Kant [In Russian]. Moscow: Cultural Revolution, 2007, 217 p. [= Хинске, 2007]
- Hoffmann, T. S. Modalität, Individualität und das Prinzip der Philosophie nach Kant und Hegel. Berlin, New York: de Gruyter, 1991, 358 S. [= Hoffmann, 1991]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. III: Kritik der reinen Vernunft (Nachd. d. 2. Aufl. 1787). Berlin: Reimer, 1911, 594 S. [= AA, 1911a]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. IV: Kritik der reinen Vernunft (Aufl. 1781). Prolegomena. Grundlegung zur Metaphysik Sitten. Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft. Berlin: Reimer, 1911, 665 S. [= AA, 1911b]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. II: Vorkritische Schriften II. 1757 – 1777. Berlin: Reimer, 1912, 526 S. [= AA, 1912]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. XI: Briefwechsel 1789 – 1794. Berlin und Leipzig: Reimer, 1922, 536 S. [= AA, 1922]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. IX: Logik. Physische Geographie. Pädagogik. Berlin: Reimer, 1923, 572 S. [= AA, 1923]
- Kant, I. Gesammelte Schriften. Bd. XVI: Logik. – Berlin und Leipzig: Reimer, 1924, 875 S. [= AA, 1924]

- Kant, I. Treatises and letters. [In Russian]. Moscow: Science, 1980, 709 p. [= Кант, 1980]
Meier, G.F. Auszug aus der Vernunftlehre. Halle: J.J. Gebauer, 1752, 155 S. [= Meier, 1752]
Natterer, P. Systematischer Kommentar zu Kritik der reinen Vernunft. Berlin; New York: de Gruyter, 2003, 826 S. [= Natterer, 2003]
Schulthess, P. Relation und Funktion: Eine systematische und entwicklungsgeschichtliche Untersuchung zur theoretischen Philosophie Kants. Berlin; New York: de Gruyter, 1981, 339 S. [= Schulthess, 1981]
Tonelli, G. «Die Voraussetzungen zur Kantischen Urteilstafel in der Logik des 18 Jahrhunderts». In: *Kritik und Metaphysik. Studien*. Hrsg. v. F. Kaulbach u. J. Ritter. Berlin: de Gruyter, 1966, S. 134–158. [= Tonelli, 1966]

Received 14.06.2014

Yurij Fedorchenko

Kant's Table of Judgments and the Doctrine of the Judgment in the German Logic of XVIIIth Century

The article focuses on the formation of Kant's table of judgments. The author proves the dependence of Kant's table of judgments on the doctrine of judgment in German 17th century logic. The author proves the influence of George Meier's «Auszug aus der Vernunftlehre» on formation of the Kantian doctrine of judgment and the table of judgments. This effect consists in the fact that (1) the starting point for Kant's search of the concept of judgment was Meier's definition of judgment in § 292 of «Auszug aus der Vernunftlehre», (2) Kant's table of judgments in «Critique of Pure Reason» appeared as a follow-up of twenty-five critical reflection at §§ 292-352 of Meier's treatise. However, Kant's table of judgments depends also on transcendental logic. The original forms of judgment in Kant's table of judgments contain functional unities, which create the subject of a judgment. Kant's table of judgments depends on both German tradition of 17th century logic and the theory of subject as a part of Kant's transcendental logic.

Yurij Fedorchenko, PhD in philosophy, independent educational consultant

Юрій Федорченко, кандидат філософських наук, незалежний освітній аналітик-консультант

Юрий Федорченко, кандидат философских наук, независимый аналитик-консультант в области образования

e-mail: fedorchenko_jura@ukr.net
